

יפתח בדורו כראי"ה בדורו

איננו מתיימרים להיות הראי"ה. אבל מה לעשות? נולדנו בדור שבו הוא אינו בין החיים. בני עמון עומדים לצאת לקרב. מה עושים? הראי"ה לא השאיר הוראות מפורשות, הוא גם לא יכול היה להשאיר. הוא לא יכול היה לדעת במדויק מה יהיה מצבנו הרוחני, הלאומי, המורלי, המוסרי והחברתי. אבל המלחמה קרבה והולכת, ורק יפתח נמצא אתנו (בן הדור הזה).

א. כאדם האומר נחזור על הראשונות

לעתים נשאלת שאלה: מה היה אומר רב פלוני לו היה חי בימינו? או בנוסח החרדי הידוע "מה היה החפץ-חיים אומר"? יש מי שמשער לפי ניסיון העבר מה היה אומר, שכן במקרה ממש דומה היתה דעתו ידועה עוד בחייו. ויש המתיימר לומר בביטחון גמור מה היתה דעתו לו היו שואלים אותו. נראה שחז"ל שללו השערות כאלה באומרם (ראש השנה כה, ב):

וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל הדיין שלא היה בימיו? הא אין לך לילך אלא שופט שבימך... יפתח בדורו כשמואל בדורו.

לא בכדי השוו חכמינו את שמואל ויפתח, למרות הפער העצום בידיעת התורה שביניהם. גם בימי יפתח, שאלת 'מה היה שמואל אומר' - לא היתה קבילה, גם אילו קדם שמואל ליפתח. גם בלימוד ההלכה אין שואלים: מה היה רב אשי אומר לו היה חי? אלא: כיצד אנו מפרשים היום לפי הבנתנו את דברי רב אשי? זו תורת חיים, תורה שבעל פה החיה ונלמדת כל הדורות. את העיקרון הפשוט והיסודי הזה, מגדיר הרמב"ם בהקדמתו למשניות. שם הוא שואל: איך תיתכן מחלוקות בתורה הא-להית? תשובתו היא שאין אנו מתווכחים בשכלם של יהושע ופינחס, אלא לפי הבנתנו את דבר ה', ולשם כך ניתנה תורה.

עיקרון חשוב נוסף, שהוא היסוד גם למאמר חז"ל הקודם, הוא תשומת הלב שעל הפוסק לתת לנתוני המציאות המשתנים, החשובים מאוד לפסיקת ההלכה. לכן לא ניתן להסיק מסקנות מדברים שהיו בעבר וליישמן בצורה פשטנית בהווה. יש לדמות דבר לדבר, וזו המשימה של מי שחי כאן ועכשיו.

לכן גם אמרו חכמים ש"אין למדין הלכה מפי מעשה, עד שיאמרו לו הלכה למעשה" (בבא בתרא קל, ב). ייתכן שלדברי הרב היתה סיבה שהתלמיד לא ידע, והתלמיד פירש את דבריו באופן מוטעה (שם). על התלמיד לשאול לסיבת ההוראה, ועל פיה להגדיר כלל שאותו ניישם לפי הבנתנו במקרים דומים.

דוגמא קלאסית לגישה קפואה והרסנית שאינה מתחשבת במציאות היא המעשה בסיומה של פרשיית קמצא ובר קמצא. עדיין ניתן היה להציל את המצב, או בהקרת הקרבן למרות היותו בעל מום, או בהריגת השליח. אבל ר' זכריה בן אבוקולס לא נתן לחכמים להחליט לפי דעתם והבנתם את צורכי השעה. הוא "איים" עליהם שאם ישנו מההלכה המקובלת עלולים ללמוד מהוראת השעה שלהם הלכה קבועה. כך נשרף מקדשנו, ועל זה אמרו שענוותנותו של ר' זכריה בן אבוקולס היא ששרפה אותו (על פי גיטין נו, א). במלים אחרות, מי שאינו יודע שעליו לפעול

בדורו, ומתוך ענווה וחששות אינו עושה אלא מה שבדורות קודמים - עלול לשרוף את המקדש... לא הייתי צריך להקדים פרק זה אלמלא קרה לעקרונות פשוטים ויסודיים בתורה מה שכבר אמר הרמח"ל אודות הדברים הפשוטים, שלרוב פשיטותם ההעלם מהם מצוי והשכחה רבה. על כן אמרתי אהיה "כאדם האומר נחזור על הראשונות" (על פי רש"י שמות ו, ל).

ב. יחסנו לדברי הרב קוק

בשנים האחרונות התפתח יחס מוזר לכתבי הרב, הכולל שני עניינים: האחד - שאין יותר לחדש בעניינים שבאמונה אלא ללמוד ולפרש את כתבי הרב זצ"ל. והשני - נקבעה הנחה ולפיה מה שכתב הרב קוק ביחס לדורו נכון גם על דורות שיבואו, אף שעברו לפחות שלושה דורות לאחר הסתלקותו וארבעה דורות לאחר כתיבת הדברים.

לעניין החידוש בדברי אמונה, אין ספק שהרב זצ"ל לא התכוון מעולם לקיפאון מחשבתי האמור לחול עלינו מאז כתב את דבריו. אי אפשר למנות כי רוכלא את כל המקומות שבהם כתב על מקוריות מחשבתית שיש לכל הוגה, על המעיין הרוחני שכל אחד צריך להנביע מתוכו, וכדומה. אביא כדוגמה בלבד את דבריו המפורסמים:

לחיים של יצירה הנני קורא אתכם. (י'הרצאת הרב)

העולם הרוחני בונה כל אחד ואחד לעצמו בקרבו. כל תכונת ההקשבה אינה כי אם הכשרה לבנין הנצח העצמי של היחיד. (שמונה קבצים ז, קפב)

מי שיש לו נשמה של יוצר - מוכרח להיות יוצר רעיונות ומחשבות, ואי אפשר לו להיסגר בתלמודו לבד, כי שלהבת הנשמה עולה היא מאליה ואי אפשר לעצור אותה ממהלכה.

(שמונה קבצים ז, קצ)

ועוד מקורות רבים.

דומני שעל עניין זה אפשר לומר את המשפט המפורסם שהרב עצמו ניסח "אל תהיו לי קוקיסטים". חידוש ומקוריות בתורה אינם חייבים להיות ברמה העליונה של הרב זצ"ל, ואם נמתין עד שיימצא משהו כערכו של הרב - לא בחכמה נעשה. אך כשם שבכל דברי התורה הדורות האחרונים אינם נמנעים מלחדש למרות פחיתות ערכם ביחס לדורות עברו, כך גם בענייני אמונה.

לעניין הרלוונטיות של דברי הרב לדורנו, יש להבחין הבחנה ברורה בין דברי תורה שהם נצחיים לבין ניתוח מציאות לאור דברי התורה. דברי תורה לעולם יישארו ואיש לא יוכל לבטלם. אם יש לבעל דין לחלוק - אין הרב קוק שונה מכל חכמי הדורות שניתן לחלוק על דבריהם בראיה או בסברא אם החולק הוא בר הכי¹. או אז יהיו לנו שתי דעות לגיטימיות, של הרב קוק ושל החולק עליו. מחלוקות למכביר יש לנו בכל תחומי התורה בהלכה, באגדה ואף בנסתר, ונוספה עליהן עוד אחת.

1. עיי טור (ח"מ ס"י כה) שדן באפשרות לחלוק על חכמים שקדמו לנו, וגם הוא משתמש בביטוי "יפתח בדורו כשמואל בדורו". גם לדורות מאוחרים יש אפשרות לחלוק על מי שקדם להם, וכבר אמרו כלל "הלכתא כבתראי" מימות אביי ורבא ואילך נגד דורות שקדמום (ראה תמצית באנציקלופדיה לתלמודית כרך ט, ערך "הלכה כבתראי").

אבל ניתוח מציאות וקביעת היחס אליה, הוא עניין לחכמי הדור ולא למי שכבר היה ואיננו עוד עמנו.

דברי הרב קוק - שנאמרו בכתבם ובלשוונם ביחס לדור מסוים שבו הוא חי - אינם ניתנים להעסקה לדור שאחריו, וודאי שלא לשניים או לשלושה דורות אחריו, כאילו דיבר ממש אליהם. במסגרת פרשנות שלנו אפשר לבדוק האם גם הדור שאחריו עונה על אותם קריטריונים שעליהם דיבר. אך אין לתלות זאת בדבריו עצמו, שאף הוא לא התייחס מעולם לדבריו בענייני השעה והדור כאילו נאמרים לדורות שיבואו². אדרבא, דבריו המפורסמים "כי כל זמן מאיר בתכונתו" (אגרות הראייה ח"ב סי' שעח) מדברים בעד עצמם. כל זמן!

ג. מאמר הדור

דוגמא טובה לדיון היא שאלת הרלוונטיות של 'מאמר הדור'. כל המעיין במאמר צריך לשים לב לשני עניינים המצויים במשפטי הפתיחה שלו, המתארים את מצב הדור שאליהם מתייחס הרב: המאבק הבין-דורי והמצב המוסרי של הדור.

1. המאבק הבין-דורי

המכאוב הגדול המדכא את הנפש ביגון נורא ואיום המצוי בדורנו בלב כול... אין לתאר ולספר. נדווים ונמוגים הננו למראה דור שלם אבות ובנים יחדיו של אומה שלמה המתהפך בחבליו בענות נוראה ומצוקי שאול... והכאב כל כך גדול עד שנוטל ממנו גם כן את כשרון הדיבור... יש לו דיבור אבל לא לספר נגעי לבבו למען ירווח לו כי אם לבזות ולחרף או להתקצף ולקלל... וירדנו לעמק השפל של בזוי עם שהחרפות הגידופים והקללות וכל תכונה זועמת וקצופה הוא לחמם התמידי.

סבל וייסורים הם מנת חלקנו מאז שגלינו מארצנו. ביטויים כאלה אפשר היה לומר גם בזמן פרעות ת"ח-ת"ט, מסעי הצלב, גירוש ספרד ועוד. המאפיין המיוחד של המצב הוא שאין יכולת לפתח דיבור ושיחה על הצרות אלא ביטויי קללות בין דור האבות לדור הבנים הם התגובה לצרות הדור. הלומד צריך לשאול את עצמו: האם זה המצב היום? האם הצרות הן כה איומות כפי שהיו בזמן הרב והאם גם יכולת הביטוי להגיב עליהן איננה קיימת? האם כיום נעשה שימוש רק או בעיקר בקללות ונאצות במאבקים חברתיים ומוסריים בין מפלגות וזרמים, או שמא הוויכוח בעיקר ענייני ובתוכו משתרבים דברי נאצה? האם אפשר לדבר היום על מאבק בין דורי כשדור האבות עצמו הוא כבר דור שני או שלישי לחילוניות והילדים ממש ממשיכים את דרכו? האם יש ביניהם קללות או ביזיונות על רקע תרבותי או רוחני?

2.

מכאן שאין מקום לשאלה שהפנתה המערכת: "האם אין חלילה בעיה ברלוונטיות של משנת הרב זצ"ל לדורנו בניגוד לדור שגדל לפני 20-30 שנה?". אותה רלוונטיות או חוסר רלוונטיות נכונה לדור שמייד לאחר הסתלקותו של הראייה לגנזי מרומים. כפי שגם דברי כל גדול בישראל שנאמרו על דורו יכולים להיות רלוונטיים או לא לדורות שיבואו אחריו. אשתמש בדוגמא הלכתית שתמחיש את הדבר. בזמנו של הרמב"ם היה איסור קשירה בשבת רופף מאד, ולכן כתב שאין לפסול לעדות מי שאינו מקפיד על כך. האם ניתן להחיל כלל זה בפשטות על כל דור בלי לבדוק האם האיסור ידוע או לא? בזמנו של הרמב"א היו פרנסי ציבור שמסרו ממונם של ישראל לגויים וחשבו שהדבר מותר. לכן כתב שאין לפסול מעדות. האם ניתן להחיל כלל זה גם על דורות שבהם האיסור ידוע? (עיי' רמב"ם עדות יב, א; מובא בשו"ע חו"מ לד, כד; שו"ת הרמב"א סי' יד).

2. המצב המוסרי

לו היה אמת זה ערכנו להיות חדלי אישים וחשוכי כל כבוד - אז בודאי לא היה דווה על זה לבנו... והנה, אם באמת היה דורנו דור רע, מושחת, דור אשר חלאתו בו - אז עוד היינו מקבלים עלינו באהבה את הבז והקלון... כאשר נחדור לתוכיות מצבו הפנימי המוסרי והשכלי של הדור - אדרבא, נמצאהו, לא דור שפל, גם לא דור חוטא לפי האמת. בין באבות בין בבנים נמצא המון דברים טובים רגשות עדינים ורצונות נכבדים... בכל הזמנים ובכל הדורות אנחנו רואים בדור שהוא מלא פרצות, הפרצות עוברות על פני כל חוג המוסרי לכל צדדיו. דור שכח א-לוה הוא גם כן דור סורר ומורה, זולל וסובא...

סמוך לפרסום מאמר הדור, פרסם הרב את המאמר 'נחמת ישראל' (מאמרי הראייה ח"ב עמ' 279 ואילך), שהוא חזרה והשלמה לדברים שכתב במאמר 'הדור'. לאחר הבחנת דורו מדורות שהיו בזמן הנביאים והיו מקולקלים במוסריותם, הוא מציין את ההוכחה שלו לשינוי. ההוכחה היא שלושים המושבות בזמנו.

אותן העבירות החמורות שההמון רגיל בהן ברובו: רצח גזל גניבה רציחה וכדומה - אינן נשמעות כלל. טהרת המשפחה באופן הגון, הדלתות יכולות להיות פתוחות בלילה באין כל פחד. האין זה נוה שלום?

...הוועד עוסק במשטרו ולא יעלה על הדעת לחשוך אותם האנשים הבינונים המטופלים

בדאגות החיים בקבלת שוחד ורדיפת שלמונים, אפילו במידה מעטה. (שם, עמ' 286)

הקורא ישאל את עצמו: האם זהו המצב בדורנו? האם אין בעיות מוסריות אדירות בכל העניינים? האם לא חזרנו לתיאורים שבדברי הנביאים? חשוב לזכור שנבואה שנצרכה לדורות נכתבה, ומן הסתם דברי הנביאים יכולים להיות רלוונטיים כיום לא פחות משיכולים להיות דברי הרב קוק... חלק מהעובדות הקשות הן: ישראל נמצאת במקום הראשון בעולם בסחר בנשים! עולם הפשע הפך לאיום קיומי שהמשטרה הכריזה עליו מלחמה ממש. הפורנוגרפיה בכל סוגי התקשורת הולכת ומתגברת מיום ליום, ובימות הקיץ קשה מאוד לעבור בסתם רחוב בעיר בלי להיתקל בבעיות צניעות אדירות. האווירה הכללית היא של נהנתנות וחטפנות, קרייריזם וטובת הפרט. עדיין קיים הרצון להתגייס ולשרת ביחידות קרביות ולסכן את החיים למען המדינה. אלא שכיום באים למילואים רק אחוזים מעטים מכלל החיילים האפשריים, ובמחזורי הגיוס נרשם גידול של מי שאינם מתגייסים מחמת "חוסר התאמה". חוגים רחבים יותר ויותר רואים בצבא מושא ללעג וקלס ומכוונים את ילדיהם שלא לשרת, כפי שקורה בקרב השכבות המבוססות יותר, שהן גם יוצרות התרבות הישראלית הנוכחית. אחוז הקצינים הדתיים הולך וגדל בקצב אדיר, כיוון שאין כל כך הרבה חילוניים שירצו לשרת בצבא. רק לאחרונה פנה הרמטכ"ל לבני הקיבוצים לחדש ימיהם כקדם לאחר שראה את מצב הגיוס שם. האם גם בדורנו מתאימים המשפטים שהרב כתב בזמנו?

3. דורנו מול 'מאמר הדור'

מי שיטען שמאמר הדור רלוונטי, יסביר שלמרות השינויים, הדור בפנימיותו טוב, ואין בעיות המוסר מבטלות את התכונה הבסיסית שלו, ולכן גם הפיתרון תקף לגביו. תהיה זו פרשנות לגיטימית, אף שלענ"ד היא דחוקה מאוד בפשט הדברים ובפשט המציאות. אך היא לא תוכל לשלול פרשנות לגיטימית אחרת ולפיה מאמר הדור אינו רלוונטי לדורנו באופן שבו הרב עצמו מציג את הדברים.

גם לגבי הפיתרון שהרב מציע יש לשאול: האם ניתן לאפיין את מחלת דורנו במוח כשכל הנחלים זורמים אל ים ההתחברות", אל "מה אתה מרגיש" ולא אל "מה אתה חושב"? אל החוויה ולא אל הדעת? הצעירים פונים מזרחה להודו וסביבותיה כדי לקבל תובנות על החיים. הרי כל זה לא היה קיים בזמן הרב! גם צעירים דתיים מחפשים היום בתורה יותר את השמחה וההתחברות, מה שבחוגים מסוימים כמעט נחשב כפירה בעיקר!

ד. הנהגה במשבר

תמיד נדמה לנו שהימים הראשונים היו טובים מאלה. אך החכם כבר אמר שלא מחכמה שאלנו על זה. אדרבא, כבר היה לעולמים. התבוננות במצבו של הרב זצ"ל בדורו תביא אותנו למסקנה הפשוטה, שדבריו נשמעו לציבור קטן מאוד. מעטים הגו בדבריו ומעטים הבינו אותם. עשרות שנים חלפו מאז כתב ופרסם עד שדבריו הלכו והפכו לנחלתם של רבים. גם הנהגות הציבוריות לא היתה נחלת הכלל. ציבור שומרי המצוות נחלק גם אז לקבוצות שונות: חסידים ומתנגדים ספרדים ואשכנזים. החסידים והמתנגדים רובם ככולם הלכו בעקבות האדמו"רים והמנהיגים החרדיים. רק אנשי ה'מזרחי', בחלקם הגדול, הרגישו את הנהגתו; והציבור החילוני ידע שיש לו אוזן קשבת אצל הרב, ואף הושפע ממנו במידה מסוימת.

ניתן לקבוע שגם בזמנו של הרב לא היה דָּבָר אחד לדור, והמצב לא השתנה מהותית. התקופה שעליה ניתן לומר שהיה דָּבָר אחד לחלק גדול של הציבור הדתי-לאומי-תורני, היא זו שבין מלחמת יום-הכיפורים לנסיגה מסיני, שבה היה הרב צבי יהודה זצ"ל בעמדת הנהגה חשובה. גם בתקופה ההיא, החלק הלא-תורני של הציבור הדתי-לאומי לא הרגיש עצמו מונהג על ידו, ויעידו על כך המאבקים בינו לבין ראשי המפד"ל באותה עת. אבל רוב הציבור התורני ידע שיש לו מנהיג, ועובדה זו הקרינה גם על מעגלים רחבים יותר. מאז פטירתו אנו מצויים במשבר מנהיגות שהולך ומחמיר עם הזמן. יותר ויותר קבוצות מגדירות זהות עצמאית, ויחידים רבים אינם מוצאים קבוצת השתייכות.

גם בקרב "תלמידי הרב צבי יהודה" ישנם כיוונים שונים ומנוגדים. במקביל הולך ומתפתח זרם שאינו משייך את עצמו במובהק לאישיות מסוימת אלא מלקט לעצמו עניינים שונים ממגוון אישים ושיטות. מכאן נוצר המושג: חבקי"ק, שפירושו: חב"ד, ברסלב, קוק (ויש מוסיפים גם 'וקרליבך'). בתוכו יש המדגישים יותר את ברסלב או חב"ד או הרב קוק. ועתה צא ופרנס את כולם בפרנס אחד! יש להוסיף ולומר שגם דשא ההנהגה אצל השכן החרדי אינו ירוק במיוחד. יעידו על כך תגרות הידיים והביזיונות שהם מנת חלקו של ראש ישיבת פוניבז', הגרא"ל שטיינמן שליט"א, מידי אנשי הבד"צ. וזו רק דוגמא אחת.

ה. "יפתח בדורו"

אלא שכאן הבן שואל: מי הוא זה ואיזהו שירורו את הדרך להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם? האם כל מתעטף בסמיכת חכמים יוכל לפסוק בעניינים העומדים ברומו של עולם? ואם לא יימצא איש אשר רוח בו - האם אנו נידונים לחושך ואפלה בדור שזקוק להארה רוחנית כאסיר הנתון בבור צרותיו? במלים אחרות - מה לעשות בדור שבו אין לנו מורה דרך גדול כעין הראייה? מי ראוי להיות 'יפתח' של דורנו?

מבחנו של יפתח היה ביכולתו להנהיג את הציבור שקיבל אותו על עצמו. דומה שזה גם מבחנו של מי שירצה להיות 'יפתח' בדורנו. אלא שטרם נמצא יפתח אחד לדור כולו, ובעיות עצומות

ניצבות לפתחנו: בעיית הגיור, דמות הפרהסיא של המדינה והניסיונות לפתור את הבעיות באמצעות אמנה חברתית, הידרדרות חברתית-מוסרית, המאבק על הארץ, ועוד. האמת היא, שגם יפתח לא היה ממש מקובל בדורו על כל הדור. לאחר ניצחונו על בני עמון הוא ניהל מלחמת אחים עקובה מדם עם בני שבט אפרים ושחט על מעברות הירדן ארבעים ושנים אלף איש שלא יכלו לומר 'שיבולתי' בשייך ימנית. מסתבר שגם בהמשך דרכו לא שפט יפתח אלא את גלעד שהם אלה שקיבלוהו לקצין ומושל, ואולי עוד משבטי הצפון. יתכן שגם לזה רמזו חז"ל בהשוואה שבין יפתח לשמואל. שמואל היה מקובל על כל ישראל מדן ועד באר שבע, והיה המנהיג הגדול והבלתי מעורער של הדור, לעומת יפתח שהיה מנהיג מקומי שנוי במחלוקת.

התבוננות בתולדות עמנו - גם ביושבו על אדמתו וודאי בשנות גלותו - תגלה לנו שאנחנו לא לבד. נראה שנגזר עלינו, כמו על דורות רבים לפנינו, לחיות במצב שבו קיימת הנהגה מקומית לקבוצות קבוצות של אנשים, חלקן גדולות וחלקן קטנות. מנהיגים אלה יפעלו כיפתח בדורו, איש על מחנהו ואיש על דגלו. עליהם לשאוף לאחדות מרבית ביניהם, שאין לנו כלי מחזיק ברכה אלא השלום, וכנראה בהרבה עניינים יגיעו לעמדה כמעט זהה. על משקל דברי הרמב"ם הנ"ל שלא נוכל ללמוד את התורה בשכלם של יהושע ופינחס, כך לא נוכל לצפות להנהגה של יהושע או משה³. כבר אמר הרמב"ם: "כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל ישראל שנאמר 'תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב'. כל מי שירצה יבוא ויטול" (הלי תלמוד תורה ג, א); ובלבד שתהיה בו יראת שמים ויכוון לשם שמים ולאמיתה של תורה. מי שלא יתפרץ ליטול את השם כאותם שלא הגיעו להוראה ומורים, מי שידע את גודל האחריות המוטלת עליו בבואו לומר דברים בענייני הנהגת הציבור, יוכל גם לפרש לפי הבנתו ושכלו את דברי הרב זצ"ל. אף חברו לעומתו ברוך יאמר או יחלוק עליו ויתווכחו בשכלם ועל פי הבנתם. הציבור ילך בחלקו עם זה ובחלקו עם זה ונהרא נהרא ופשטיה, עד שיתחברו למעיין אחד היוצא מבית ה'.

3. היטיב לבטא זאת ה"בית ישראל" מגור, שחסידיו רמזו לו שהוא מודרני מדי. ענה להם "גיב אי קיק, מורגענדיגייע חסידים, און רבי פון בעל שם טוב'ס צייטען!" (כוונתו היתה שהם לא רק היינטיגייע חסידים, כלומר מודרניים, אלא מורגענדיגייע חסידים, היינו חסידי המחר, שפירושו אולטרא מודרניים! אבל רבי הם מבקשים מתקופת הבעש"ט...).